

Язык

Андрэй Лапцёнак

Вялікую важнасць органу, які забяспечвае перажоўваньне ежы, глытаньне і смактаньне, адчуваеш яшчэ ў маленстве. Як толькі малое выказвае каму-небудзь сваю дзіцячую крыўду або насьмешку, яно зараз жа чуе: „Не паказвай языка!“ „Схавай язык!“ — кажуць спачатку бацькі, пасля выхавальнікі ў дзіцячым садку.

Пасталеўшы, разумееш, што значыць не казаць абы чаго, „трымаць язык за зубамі“. Твайго дзеда саслалі пасля суседзкага даносу. А бабуля дзівілася і ўвесь час паўтарала: „І хто гэта Васіля за язык цягнуў!“ — маючы на ўвазе дзедавага суседа. Вяскоўцы казалі, што ён ня проста прагаварыўся, а быў як зьмяя і здаў дзеда сьвядома. Цікава, ці ня быў ягоны язык раздвоены, як у зьмяі? — думалі вясковыя дзеці. Сваякі ж суседа Васіля, які памёр толькі у 80-ых, годна баранілі свайго прашчура і сьцьвярджалі, што ўсе плёткі й паклёп на вёсцы нясуць злыя языкі.

Пачаткам кар’еры для нашых дзядоў мог стаць і эпізод вайны, калі разведчыку пашчасыціла „ўзяць языка“. „Языкам“ называлі палоннага жаўнера арміі непрыяцеля, які мусіў распавесці важную інфармацыю. Разведчыку давалі мэдалі.

А канцом кар’еры іншы раз ставаў эпізод мірнага часу, калі інтэлігенцыя, што марыла пра вольную Беларусь, за чаркай разьвязвала язык. У „курылках“ навукова-дасьледчых інстытутаў і іншых установаў, дзе „змагары“ маглі абмяняцца думкамі, пры набліжэньні каго непажаданага ўсе прыкусвалі, закусвалі, глыталі свае языкі. І ня дай Бог, нешта сарвецца з твайго языка.

Калі ў малага шчэняці пашча пад языкам чорная, пра такога кажуць, што будзе злым сабакам. „Чорна ў роце“ — гэта пра беларуса, які цураецца сваёй мовы.

Яйка

Сяргей Дубавец

„Ab ovo“ — лацінскі выраз, які заклікае пачаць спачатку — даслоўна перакладаецца „з яйка“.

Яйка можа быць качынае, індычынае, перапялінае ці стравусінае, але беларускае яйка перадусім — курынае. Вось чаму, асаджаючы наравістага маладзёна, старэйшы скажа: „Яйка курыцу вучыць...“

А яшчэ яйкі бываюць велікодныя. Расфарбаваныя ў розныя колеры, іх качаюць на ручніку і б’юцца — чыё крапчэйшае?

Яйкі займаюць адно зь першых месцаў у рацыёне беларуса. Іх п’юць сырымі, вараць, смажаць, іх дадаюць у безьліч страваў.

Зь недалёкае гісторыі мінулае вайны кожны з нас ведае словы акупанта, што ўвальваецца ў вясковую хату:

— Матка, яйка, — патрабуе ён, пагражаючы аўтаматам.

Не разумею толькі, чаму гэтыя зусім беларускія словы прыпісваюць немцам. Прынамсі, не яны гэта прыдумалі. А ў каго навучыліся? Хто цяпер ведае, можа ў паліцаяў, а можа і ў савецкіх партызанаў.

Расейскае „яйцы“ беларускае вуха ўспрымае як лаянкавае слова, што абазначае мужчынскія геніталіі. Вось чаму так сьмешна было чуць з вуснаў Лука-

шэнкі, які абураўся дэфіцытам то яек, то малака: „Калі мы ўзяліся за яйцы — малако прапала“.

На Каляды абавязкова пакладзіце ў мех калядоўнікам тры яйкі — сымбаль новага тысячагоддзя.

Яма

Анатоль Вярцінскі

Яма, яміна, ямка — адно з самых сэмантична напоўненых словаў нашай мовы. Для беларуса, для яго пабытовай сьвядомасьці, гістарычнай памяці, гэта — склеп, зямлянка, калдобіна і акуп, падвал і траншэя, нара і роў, канава і яр і, вядома ж, — магіла.

Жывым у яму не палезеш, не капай яму свайму бліжняму. Гэтак гучала спрадвечная мудрасць народу.

Але насуперак ёй далакопы рабілі сваю чорную справу, стралялі і скідвалі ў ямы штабелямі гэтых самых ні ў чым не вінаватых сваіх бліжніх. У выніку гэтай іхняй кіпучай дзейнасьці на беларускай зямельцы ўтварыліся незлічоныя ямы-магілы. Ямы-магілы ў Курапатах, ямы-магілы ў ваколіцах Магілёва, Воршы, Вялейкі, Бабруйску, Гомеля.

Яма. Яма эмацыянальная, яма духоўная, яма прававая, яма маральна-палітычная, і яма, у фігуральным сэнсе, ваўчыная — гэта ўжо калі чалавек падыходзіць да бездані, калі ў яго ўжо зьнікае магчымасьць жыць.

„Во трапіў у ваўчыную яму, колькі куды ні скачы — ня выскачыш“, — горка зазначае ў сваіх перадсьмяротных развагах герой аповесьці Васіля Быкава, якая так і называецца — „Ваўчыная яма“.

Слова

Валянцін Акудовіч

Слова — што тут казаць — Бог. Цуд маўленьня — найвялікшы на гэтым сьвеце. У параўнаньні зь ім нішто нават само стварэньне сьвету. Нявымаўлены і праз маўленьне ня выяўлены сьвет — нешта настолькі жахлівае, што ня мае роўнажахлівага слова.

Узьнікаюць і гінуць галяктыкі, запальваюцца і згасаюць сонцы, плывуць над сьнягамі аблогі, туляцца ў пушчах зьвяры, а ў водах — рыбы. Але бяз слова ўсяго гэтага дзіва ніхто ня бачыць, не трымае ў памяці, не беражэ да наступнага дня. І хаця сьвішча вецер, трушчацца камяні, рыкае зьвер, аднак глухая цішыня няўцямнасьці пануе ўсюдна: усё ёсьць — і нічога няма. Жудаснае відовішча. Як быццам чалавек яшчэ не нарадзіўся, а ўжо памёр.

Пакуль сьвет ня быў названы сьветам — яго як не было. Усё, што ёсьць — ёсьць толькі таму, што мае сваё слова.

Адам, надаўшы істотам ды існасьцям імёны, вызваліў іх зь вязьніцы небыцця. І тады ўсё, што было, сталася словам, а што ня сталася словам, таго не знайсьці.

Натуральна, слова — Бог. Спачатку было слова. Напрыканцы слова зноў ня будзе.

Апакаліпсыс — гэта ня енк, ня лямант, не мальба. Апакаліпсыс — гэта той дзень, калі нам усім разам адыме мову. „Гэта канец сьвету“, — пасьпее сказаць чалавек, але ўжо не пачуе ніводнага слова.